

GÖRSEL VE İŞİTSEL ANLATIMDA MÜZİK, MÜZİKTE GÖRSEL ANLATIM

Haşmet Altınölçek
İstanbul Teknik Üniversitesi
haşmet_altiolcek@mynet.com

İşitsel bir iletişim sanatı ve aracı olan müzik, sessiz sinema döneminden beri görüntülere eşlik etmektedir. O dönemlerde sinemada müziğin kullanımı, sinema salonlarındaki piyanoyla görüntülere uygun düşen kimi müzik parçaları çalınarak yapılırdı. Önemli filmlerde müzik, yapım evince özel olarak besteletilir ve küçük bir orkestra ile ya da piyanist tarafından filmin başından sonuna dek çalınırdı. Örneğin David Work Griffith'in 'Bir Ulusun Doğuşu' filmi için özel bir müziğin bestelenmiş olması gibi.. Genellikle filmlerde kullanılan müzikler bilinen temalardan ve repertuar bestelerinden oluştuğu görülüyordu. Önemli olan filmlerde çalınan müziğin, perdede gösterilen sahne ile uyum sağlayabilmesiydi. Aşk içeren sahnelerde çoğu zaman kemanlarla duygulu bir müzik çalınırdı. Hareketli ve şiddet içeren sahnelerde ise, davul ya da başka vurmali çalgılar araya girerek görüntünün izleyici üzerindeki etkisini kuvvetleştirirdi.

Sessiz sinema döneminde kimi zaman müzik, salt film gösterilerinde değil, çekim anında da kullanılırdı. Örneğin stüdyoda romantik bir sahne çekilirken, dipte (fonda) bir orkestra görüntülere uygun olan müzik parçaları çalarak oyuncularını, oyunlarına uygun bir hava içine sokardı. Savaş filmlerinde ise çoğu zaman milli duyguları yükseltici marşlar kullanılırdı (Cemalcılar 1997:2).

Görüntü sanatlarında müziğin önemi daha sonraları, sesli sinemayla daha da önem kazanmıştır. Çünkü o dönemin teknik nedenlerinden dolayı sesli filmlerde anlatımın ağırlaşması ve temponun yavaşlaşması, sahne aralarında kaçınılmaz boşluklar oluşturuyordu. İşte bu boşlukların doldurulmasında ve sahneler arası bağlantıların kurulmasında müzik önemli bir kurtarıcıydı.

Sesli filmle birlikte yapımcılar, filmlerin müziğini, orkestra kullanarak filmin ses yoluna kaydetmiştir. Amaçları tek bir piyano yerine, orkestradaki değişik çalgıların ses renklerinin etkisinden de yararlanmaktı. Hangi tür müzik, hangi ruh durumuna uygun düşer? İzleyici hangi tür melodiden hoşlanır? İzleyiciyi hangi türdeki müzik rahatsız etmez? Gibi sorular, film müziğinin kalıplarını daha da belirginleştirdi.

Sesli filmin oluşmasıyla sinema sanatının kazandığı en büyük güç, müzik olmuştur. Müzik, hem görsel hem işitsel bir iletişim sanatı olan görüntü sanatlarıyla karşılıklı etkileşimi açısından sıkı bir işbirliği içerisinde. Burada müziğin gerçek işlevi, görüntüleri izleyenler üzerinde uyandırılan duyguları güçlendirmektir. Dolayısıyla görsel olarak algılanan uyarılar, işitsel uyarılarla desteklendiğinde izleyicilerde daha etkin ve kalıcı duygusal uyarı ve dürtüler yaratmaktadır. Böylece, görsel imajın etkisi daha da derinleşmektedir.

Bir filmin yapısallaşmış görsel ritimleri ve duygusal öğeleri birbirinden ayrılmayan önemli unsurlardır. Müzik de, beyaz perdede ya da televizyon ekranında ki hareket imajına ve senaryo parçalarının gidişatına uygun olarak gidiş ve hareket duygusu geliştirir. Filmde kullanılan müzik parçaları ve ses efektleri, hem bireysel kalıplara, hem de bütün olarak filme paralel olan duygusal tepkileri uyarak hikâyesel ve dramatik yapıyı zenginleştirmeye ve tamamlamaya yarar. En ufak ve gizli ruh halleri ve duygusal atmosfer dahi, film müziğinin etkili kullanımıyla yaratılmakta ve yoğunlaştırılmaktadır (Altınölçek 1996:3).

Filme müzik eklemenin en eski ve en basit metodu, sahnenin ritmik, duygusal veya dramatik isteklerine uyan tanıdık bir müzik parçası seçilmesidir. Bunda da en kolay yol, her kültürün kendi müzik türü seçeneklerinden bilinen ve uygun düşen müziğin kullanılmasıdır.

Görüntüyü izleyen ve sesi kullanan sinema, gerçekte pek yeni bir buluş değildi. Edison de Pathe bunu tasarlamış, ufak çapta da denemiştir. Edison, 1894'te görüntü ile bir plak üzerindeki sesi bir araya getiren kinetophon adlı buluşunu sundu. Yıllar sonra aynı tekniği, bu kez vitaphone adı altında, Warner Bros yapımevi kullandı. Clement Maurice, 1908 ve 1914 yıllarında Fransa'da Sarah Bernhardi ve Caruso'nun oynadıkları sesli kısa filmleri benzer teknikle çekti. Belki gariptir ama Warner Kardeşler, sesli sinemaya yaklaştıklarında Lee De Foresi'in çok daha kullanışlı görünen buluşunu değil de, ilkel, kusurlu ve plaklara dayanan vitaphone işlemini yeğlemiştir. Bu işlemin aksaklıkları kısa zamanda daha da iyi belli olunca, sesin doğrudan doğruya film üzerine saptanmasını sağlayabilecek teknikler araştırılmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. 1926'da ilk sesli film sayılan ve Alan Crosland'ın yönettiği, John Barrymore'un oynadığı 'Don Juan' gösterildi. Bu filmde ses, yalnızca olayları izleyen müzik için kullanılmıştı. Bu filmin yanında gösterilen danslı, şarkılı kısa filmler- bunlardan biri Rita Haywort'un babasının yönettiği Los Cansinos dans topluluğuyla çevrilmişti- yeni buluşun etkisini pekiştirdi. Bu ilk başarıdan sonra Alan Crossland, şarkıcı Al Jolson'u kullanarak 'Caz Şarkıcısı'nı yönetti; bu kez filme şarkıların yanı sıra birkaç da konuşma eklenmişti (Cemalcılar 1997:5).

Müzikli film, Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bunalıma henüz girmediği bir dönemde, sesli sinemayla doğdu. Sesli sinema, bir sanat zorunluluğundan çok, Hollywood'un ünlü yapımevlerinden biri olan Warner Bros'u iflastan kurtarabilecek teknik bir buluştu.

Müzik, sinemanın sese kavuştuğu andan itibaren başlayarak filmlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dolayısıyla görsel ve işitsel anlatımlarda etkileyici bir ortamın yaratılması için, müziğin her türü kullanılmakta ve müzik istenilen biçime de sokulmaktadır. Görsel ve işitsel anlatımlarda müziğin kendine özgü işlevlerinden şöyle söz edebiliriz:

- Filmdeki zayıflıkların giderilmesinde fayda sağlar.
- Filmde hataların kapatılmasında etkin olur.
- Diyalogun dramatik etkisini yükseltir.
- Karakterleri nitelendirmeye yardımcı olur.
- Zaman ve mekân duygusu yaratılmasını sağlar.
- Gelen olayın ima edilmesi veya dramatik tansiyonun yaratılmasını oluşturur.
- Görsel imaja anlam basamakları eklemede etki eder.
- Saklı bir hikâyenin anlatılmasındaki atmosferin oluşmasını sağlar.
- Hızlı hareketi nitelendirmede etkili olur.
- Filmi durağanlıktan kurtarır ve zenginlik katar.

Filmde müzik kullanımının en önemli bir unsuru jenerik (tanıtma) müziği denilen sunuş bölümü olup, tanıtma yazıları verilirken sunulur ve filmde geçecek olan kimi simgesel ezgileri içermektedir. Bu müziğin filmin konusuna uygun olması gerekir. Çünkü bir filmin jenerik müziği dinlendiğinde, genellikle filmin konusu hakkında bir bilgi ya da fikir elde edilebilir. Ayrıca jenerik müziği, filmin diğer bölümlerinde de farklı amaçlarla kullanılabilir. Ancak pek çok sinema filmi ya da TV dizileri jenerik müziklerinin, filmin konusu ile hiç örtüşmediği görülmektedir. Bu durum da sanatsal içerikli bir filmin izleyici üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Tıpkı, hızlı bir ritim ve

oldukça örgünlü bir melodiye giydirilen hüzün içeren sözlerin yer aldığı müzikler gibi.. Dolayısıyla görsel ve işitsel anlatımda yer alacak olan müziğin, nerede nasıl kullanılmasının iyi tespit edilmesi gerekir.

Bir başka önemli unsurda filmde fon (dip) müziğinin senaryonun gidişatında uygun düşen kimi yerlerinde kullanılmasıdır. Fon müziği, fonda sözel mesajları ve görüntüleri destekler. Bu nedenle de sanatsal ve büyük prodüksiyonlarda senaryo yazarının filmde en çok ilgilendiği fon müziğidir. Bu müzikler özgün olabileceği gibi, önceden bilinen çalgı müzikleri de olabilir. Fon müziğinde aranılan özellikleri de şöyle sıralayabiliriz;

- Filmin yapısına uygun olması gerekir.
- Etkinliğini ve işlevini dışı vurmadan belirlemesi gerekir.
- Bilinçaltına seslenerek, diyalogları gölgelemeden izleyicinin duygulu ve gerilimli sahnelerdeki ilgi yoğunluğunu oluşturması gerekir,
- Olayların hız ölçüsünü çabuklaştırmayı ya da ağırlaştırmaya yardımcı olması gerekir.

Pek çok sinema filminde ya da TV dizi filmlerinde fon müziğinin, bilinçsizce ve gereksiz yerlerde ya da etkin kullanılmadığını görüyoruz. Dolayısıyla bu gibi filmde geçen sahneler, izleyici üzerinde yeterince etkileyici olamamaktadır. Film müziklerinin istenilen amaca ulaşması için, bestecinin de film ile ilgili kimi bilgileri edinmesi gerekir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Filmin senaryasının okunması ve film ile ilgili kimi bilgilerin edinilmesi,
- Filmin birkaç kez izlenilmesi ve filmin bölümlerinin ayırım noktalarının saptamaları yapılarak, bu bölümler için nasıl ve nerede müzik yada efekt kullanacağını belirlenmesi,
- Filmin bölümleri içinde kullanılacak müziklerin ya da efektlerin sürelerinin kronometre (süreölçer) ile belirlenmesi,
- Sessizlik dengeleri için çeşitli notların alınması,
- Film müziğinin türü ve kullanılacak çalgılar vb. gibi belirleyicilerin saptanması,
- Film müziği özgün ise, müziğin teması belirlenirken filme ve görüntülere uygunluğunun da belirlenmesi,
- Filmde özgün müzik kullanılmayacaksa, seçilen müziğin temasının filme uygunluğunun denenmesi.

Bilindiği gibi sinema optik, müzik ise akustik bir sanattır. İki sanatında kendilerine özgü estetik normları vardır. Müzik, filme eşlik etmeye başlayınca, görsel ve işitsel bir sanat haline gelir.

Filme müzik hazırlanırken değişik yöntemlere başvurulur. Bunlar; kurgusu yapılmış filmi izlerken görüntülere uygun müzik seçmek, önceden hazırlanmış müziği filmin kareleriyle eş zamanlı biçime getirmek, film izlenirken emprovize (doğaçlama) müzik üretmek, bilgisayarla programlanmış müzik (elektronik müzik) üretmek.

Film ve müzik karşılıklı ilişki ve etkileşim açısından önem taşır. Çünkü müzik, görüntüyle bütünleştiğinde işlevsel hale gelir. Film müziğinin görüntülerle birliği, görüntülerin kendine özgü ritmine uyan, bu ritmi değerlendiren müzikle gerçekleşir.

NTV'de 09.09.2010 tarihi'nde yayınlanan 'Zaman Yolcusu' adlı bir belgesel filmi Sinopes yani bugünkü Sinop ilinin tarihi üzerine kurgulanmıştır. Ancak bu filmin fon müziği, görsel anlatımla hiç örtüşmemiş ve modern dans müziği kullanılmıştır. Yine bir başka TV kanalı olan

Samanyolu TV’de 12.09.2010 günü gündüz yayınlanan bir belgesel film de, Osmanlı dönemi’nden kalan mezar taşları konu alınmış ve çok güzel işlenmiş, ancak fonda o mistik hava ile hiç alakası olmayan oldukça ritmik Latin ezgileri kullanılmıştır. Fenerbahçe TV’nin 14.09.2010 tarihinde 7.30 sabah programında basketbol milli takımımızın Amerika’ya yenilip dünya ikincisi olma haberi Mevlevi gurubunun gösterisi ile desteklenerek verilmiştir. Dolayısıyla bu verilen haberin havasına hiç uygun düşmemiştir. Daha pek çok örnekler verilebilir. Bu tür hatalar belgesel filmlerde daha çok görüldüğü söylenebilir. Çünkü belgesel filmlerin izleyici kitlesinin az olması, yapımcısına fazla bir kazanç getirmemesi ve filmin maliyetini de yükselteceği için, özel bir müzik çoğu zaman kullanılmamaktadır. Ayrıca işinin ehli olmayan ve donanımsız kişilerin yapmış olduğu projeler olduğu da düşünülebilir. Belgesel film müziği ile ilgili en doğru örnek, belki de yıllar önce pazar geceleri TRT ekranlarında Kitaro’nun müziği eşliğinde, Taklamakon Çöllerinde, Kaşgar’larda, Pamir’lerde, Karakum Çöllerinde Japon NHK Televizyonu’nun çektiği ‘İpek Yolu Belgeseli’ni söyleyebiliriz. Bu belgeselin en can alıcı yönü muhteşem görüntüler eşliğinde çalan müziktir. Bundandır ki, Türkiye’de büyük bir kesim tarafından beğenilerek izlenmiştir.

Reklâm filmlerinde müziğin kullanımı

Müziğin insanları duygusal, düşünsel ve davranış olarak etkileme özelliği vardır. Bu özelliklerinden dolayı da müzik, radyo ve televizyon reklâmlarında kullanılmaktadır. Ayrıca müziğin yanı sıra reklâmlarda görüntü, ses, efekt gibi uyaranlar, hedef kitlenin algılamadaki bütünlüğünü oluşturması açısından önemli olan etkenlerdir.

Reklâmda, izleyicinin dikkatini çekmek için müziğin temel öğeleri olan ses-ritim-melodi-armoni ve ton renkleri etkili bir biçimde kullanılır. Örneğin, tanıtımı yapılan ürün ya da hizmetin özelliklerine göre, ritim öğesi ve ses özelliklerinin (örneğin, giderek yükselen ya da azalan sesler, kısa aralıklarla yinelenen sesler vb.) farklı biçimlerde kullanılması ile izleyicinin dikkati çekilmesi sağlanır. Kullanılacak müziğin temsil edeceği ürün ya da hizmetin amacına uygun olarak seçilmesi, ürün hakkında bilgi vermesi ve istek uyandırmada etkili olması istenir. Ayrıca reklâm müziklerinin kolay hatırlanabilir olması, ürünün tanınması açısından yararlı olmaktadır. Dolayısıyla da, gerek müzikteki temel anlatım öğelerinin kullanımı ve gerekse reklâm spotlarının fonunda yer alan müzikler alıcıyı harekete geçiren önemli olan etkenlerdir.

Reklâm için müzik hazırlayacak olan müzisyen, öncelikle reklâmı yapılacak ürün ile ilgili reklâm ajansından yeterli olan bilgiyi edinir. Bu bilgilerde, ürünün çeşitli özelliklerinden, tüketici için yararlarından ve hangi hedef kitleye sesleneceğinden söz eder. Reklam şarkı sözü yazarı, üretici firmanın genel olarak belirlediği ve ürün imajına yönelik olan logo adı verilen sözler de değişiklik yapamaz. Bazen de şarkı sözü yazarına, yalnız logo sözlerini içerir bilgi verilir. Reklam müziğinin ağırlığı, enstrümantal (sözsüz) müziklerdir. Bu durumda logo sözleri, melodinin önünde, arkasında ya da melodiler arasında söylenebilir (Cemalcılar 1997:25). Sözlü şarkılı cıngıllarda sözel içerik, doğrudan doğruya reklâmı yapılan ürünün ya da hizmetin kimi özellik ve üstünlüklerini içermektedir.

Televizyonda reklam jenerik (tanıtım) müziği; yalnızca kuşak programlarının (haberler, film vb. gibi) başlamasından ya da bitiminden sonra, reklam kuşağının başlangıcında ve bitiminde kullanılır. Çeşitli TV kanallardaki reklam kuşak programlarının jenerik müzikleri farklı farklıdır. Jenerik müziği, genellikle uzun bir süre aynı olup, yeni yayın dönemlerinde değişebilir. Sinyal

müziği olarak da adlandırabileceğimiz bu başlangıç müzikleri, kısa ezgiler, müzik efektleri ya da efektler olarak kullanılmaktadır. Ancak bazı programlarda jenerik müziğinin zayıf ve izleyicide bir farkına varma gibi dikkat oluşturacak etkilimlerden oldukça uzak olması, programın izlenim oranını da düşürmektedir. Televizyon reklâmlarında sesin ve müziğin diğer kullanım biçimleri de şöyle özetlenebilir.

Görüntü eşliğinde ancak müziksiz, salt ses'e ve efekte dayalı reklâmlar. Bilindiği gibi efektler, doğal ya da yapay olarak kullanılabilir. Ses efektleri, işitsel ve görsel iletişim alanlarında kullanılan reklâm vb. filmlerin anlatım ve yorumlarında yardımcı olan çok amaçlı öğelerdir.

Müzik klipleri

Müzik klipleri, müziğin pazarlamasını sağladığı gibi, aynı zamanda sanatçılar için yaratıcı bir çıkış ürünüdür. Üretilen müziklerin alıcı kitlesine iletilmesinde ve pazarlanmasında kliplerin (görüntülerin) önemi yadsınmaz. Ancak pek çok klipte görsellik müziğin önüne geçmesi nedeniyle, müzik güzel olsa da daha çok klip ile anılmaktadır. Gerek Türk ve gerekse yabancı ulusların müzik kliplerine bakıldığında, daha çok erotik görünümle bezenmiş oldukları dikkati çekmektedir. Ayrıca pek çok müzik klip'inde, erotik görseelliğin estetik anlatımından oldukça uzak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kliplerde görsel anlatımın ön planda olması, müziğin ezgisel ve sözsözsel unsurlarının yeterince algılanamamasına da neden olmaktadır. Bir başka önemli unsur da, erişkin olmayan çocukların bu ahlaki değerleri hiçe sayan klipleri ne yazık ki izlemesidir. Müziğin yaratmış olduğu farklı duygusal uyarılarla örtüşmeyen anlamsız görsel uyarılar, görsel anlatımın doğru kullanılmaması nedeniyle, müziğin hedef kitlesine yeterince ulaşamamasına yol açmaktadır.

Sonuç

Müzik, görüntü sanatıyla karşılıklı etkileşimi açısından sıkı bir işbirliği içerisinde. Film müziğinin diyalogları bağlayıcı, düşünceler arası birliği sağlayıcı, duygusal gerilimleri hazırlayıcı, konunun ilginç noktalarını belirleyici ve sinema dilini zenginleştirici gibi katkıları vardır. Bu nedenle görsel ve işitsel anlatımda kullanılacak olan müziğin doğru ve yerinde kullanılması gerekir.

Görsel ve işitsel bir kitle iletişim aracı olan televizyonda gösterilen reklâm filmlerinde de verilmek istenen mesajlar, müziğinde kullanılmasıyla, izleyici kulağı ve belleğinde daha kalıcı olmaktadır. Dolayısıyla da iyi düşünülmüş ve düzenlenmiş, çarpıcı, etkili ve hedef kitleye seslenebilen bir müzik, reklâm kampanyası süresince verilmek istenen mesajların bir anda hatırlanması bakımından yararlı olup, ürünün pazarlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun için de pazarlanan ürünlerin TV reklâmlarındaki görsel ve işitsel anlatımlarında, müziğin doğru ve bilinçli seçilmesi ya da oluşturulması gerekir. Çünkü görsel anlatımda kullanılan müziğin, izleyici ve dinleyicilerde önemli etkileri vardır.

Müziğin pazarlanmasında önemli bir araç olan kliplerin, daha sanatsal bir görsel anlatım sergilemesi ve sunulan müzikle de örtüşmesi gerekir. Özellikle de, görsel anlatımın müziğin önüne geçmemesine özen gösterilmesi gerekir. Çünkü pazarlanan müziktir. Güzel olan bir müzik de, anlamsız ve çirkin olan görüntülerle kirletilmemelidir.

Referanslar

- Altınöççek, Haşmet. 1996. "Görsel ve İşitsel Anlatımda Müzik Kullanımı" (Yayınlanmamış çalışma), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema Televizyon Doktora Programı.
- Cemalcılar, Ali. 1997. *Sinema Televizyonda Müzik*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.